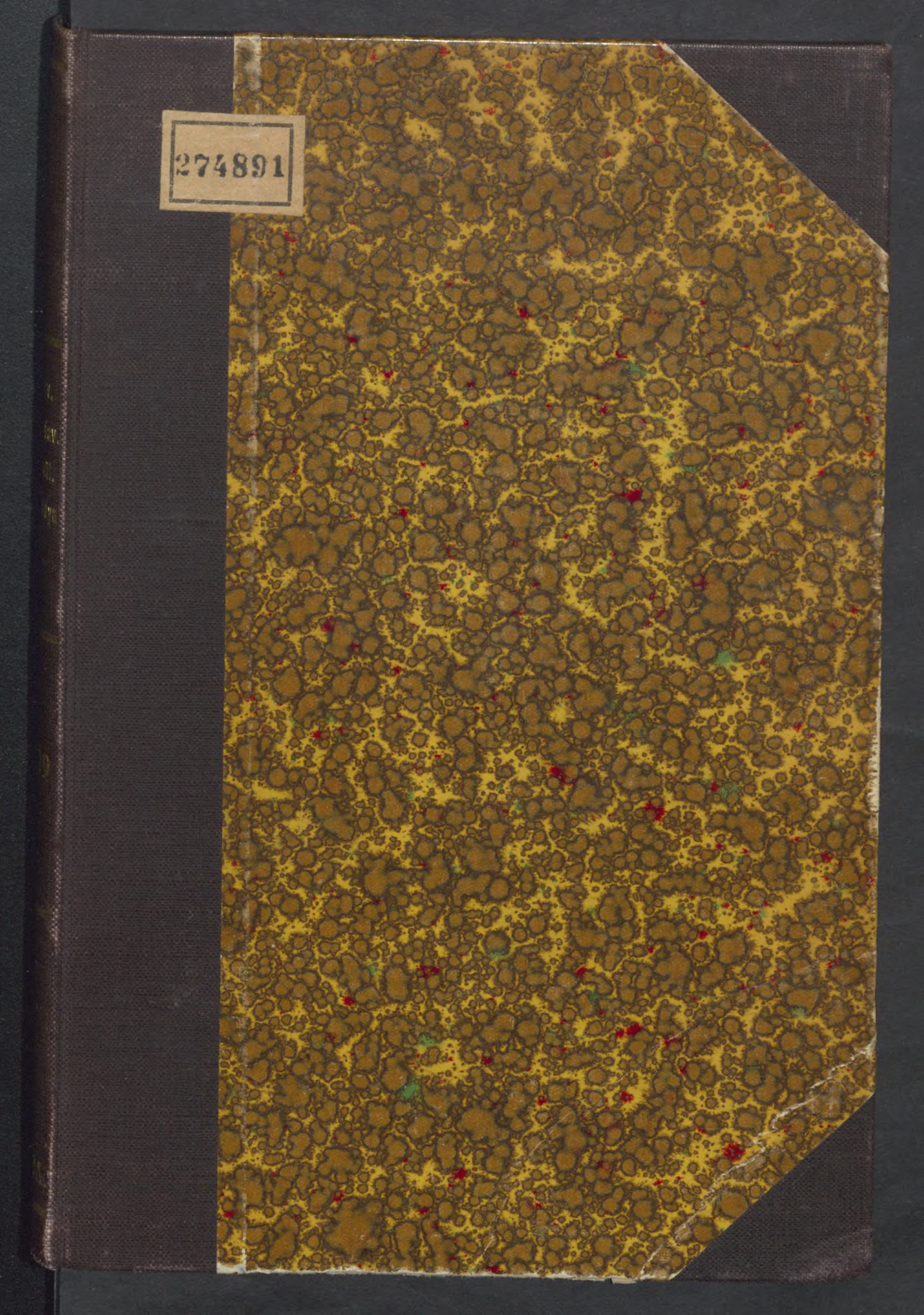
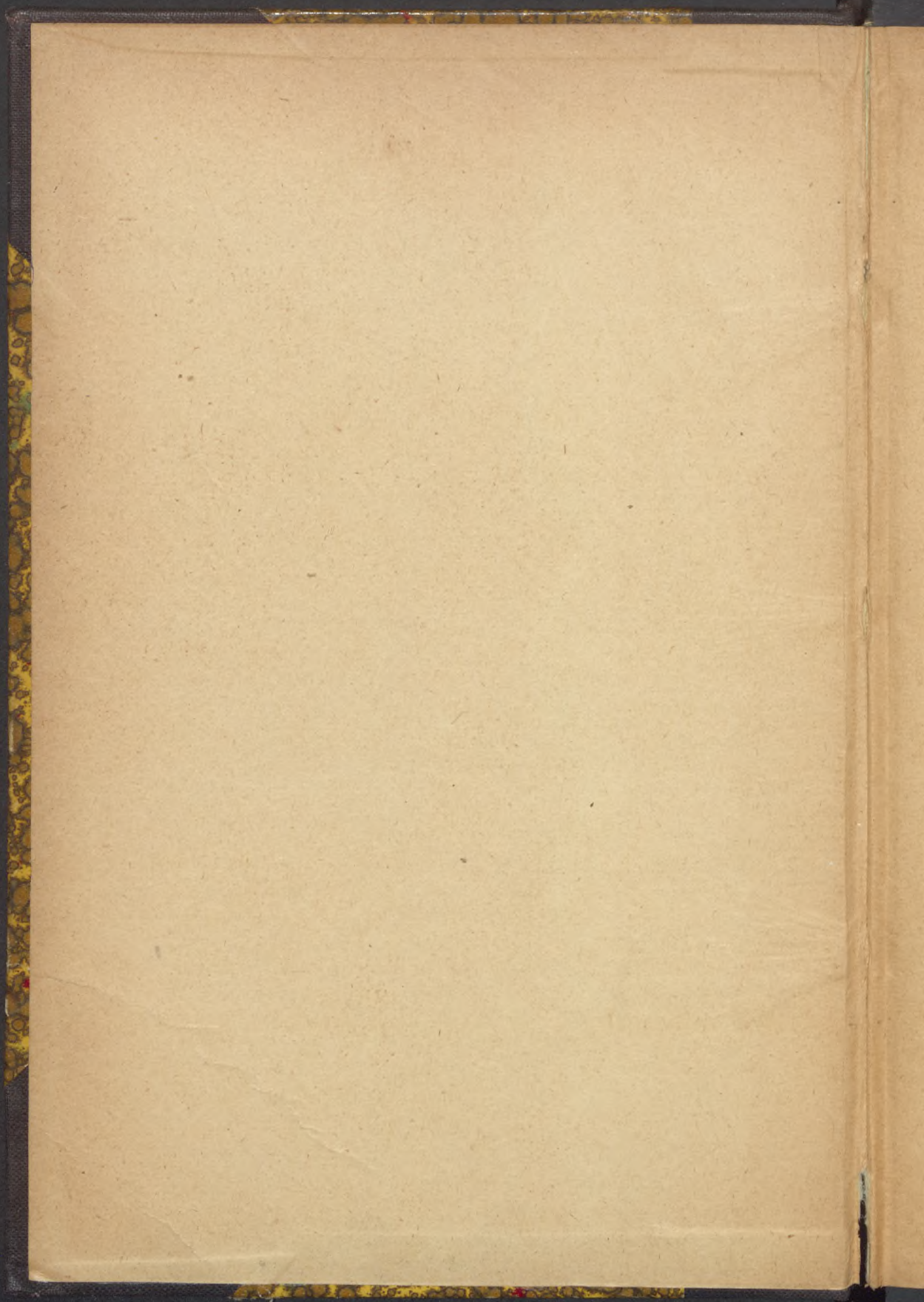

274891

The image shows the front cover of an old book. The main part of the cover is decorated with a marbled paper pattern, often called a 'stone' or 'shell' pattern, featuring irregular, rounded shapes in shades of brown, tan, and cream. Small flecks of red and green are scattered throughout the pattern. The spine of the book, visible on the left, and the corners, which are reinforced with a dark brown material, are made of a textured cloth or leatherette. A small, rectangular, off-white paper label is affixed to the upper left corner of the marbled area, containing the number '274891' printed in a black, sans-serif font.

47
A TÖRVÉNYES MUNKÁSVÉDELEM
MAGYARORSZÁGI EGYESÜLETÉNEK KIADVÁNYA.

18.

A SOCIALPOLITIKA ÉS A FELSŐ OSZTÁLYOK

IRTA

DR. HELLER FARKAS

MŰEGYETEMI M.-TANÁR

BUDAPEST

KILIÁN FRIGYES UTÓDA

(NOSEDA TIVADAR)

M. KIR. EGYETEMI KÖNYVKERESKEDŐ

1911.

A SOCIALPOLITIKA ÉS A FELSŐ OSZTÁLYOK

IRTA

D^R. HELLER FARKAS

MŰEGYETEMI M.-TANÁR

BUDAPEST

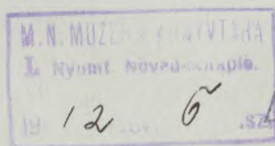
KILIÁN FRIGYES UTÓDA

(NOSEDA TIVADAR)

M. KIR. EGYETEMI KÖNYVKERESKEDŐ

1911.

Poly
922 1/2

A socialpolitika és a felső osztályok.

Azok, a kik a társadalom fokozatos továbbfejlesztése és a socialis kérdés megoldása iránt érdeklődéssel viseltetnek, örömmel állapithatják meg, hogy az utóbbi időben a socialpolitika iránti érdeklődés számbavehetően emelkedett. Legalább is annyit hazánkban is megállapíthatunk, hogy lépten-nyomon halljuk a socialpolitikát emlegetni, hogy socialpolitikai szempontokat hoznak fel eme vagy ama kérdés elbirálásánál és hogy socialpolitikai themákról mindenfelé beszélnek.

Vajjon mindig helyesen használják-e ezt a terminust és vajjon a szélesebb körök, melyek rendszeren egy-egy fogalomnak nagy általánosságban való megértésével megelégszenek, helyesen fogják-e fel a socialpolitika lényegét és igazán tisztában vannak-e annak a jelentőségével? Egészen helyesen és valódi jelentőségének a megértésével ment-e át a socialpolitika fogalma a köztudatba?

Ha ezt vizsgáljuk, egész határozott igennel alig felelhetünk. Azzal körülbelül mindenki tisztában van, hogy a socialpolitika az alsóbb osztályok, a munkásnép sorsán akar javítani. Éppen ezért azután a nagy közönségből sokan valami affajta szelidebb socialismust látnak benne. Itt máris egy lényegbe vágó tévedéssel állunk szemben. A mennyiben a socialismus is azt akarja, hogy a munkás emberhez méltóbban, kedvezőbb viszonyok között éljen, annyiban törekvése találkozik ugyan a socialpolitika irányá-

val, de már abban, hogy mikép kívánja elérni ezt a cél, a socialismus felfogása alapvető ellentétben áll a socialpolitikáéval. Egész eltérő világnézetek azok, a melyeken az egyik és a másik nyugszik. A socialismus a mai társadalmi rendet gyökerestől és minél előbb átalakítandónak véli, annak alapját, a magántulajdont, legenyhébb alakjában is legalább a termelési eszközökön meg akarja szüntetni és hisz abban, hogy a tömeg már megérett a magántulajdon kényszerétől független társadalomgazdasági összeműködésre. Ezzel szemben a socialpolitika a mult, jelen és jövő szálainak az összefüggését messzemenőleg méltányló alapon áll. Teljesen számol egyrészt azzal, hogy az emberiség tetemes része, a munkásosztály, ma éppen nem él oly viszonyok között, a melyek emberi létéhez méltóak volnának, számol ellenben másrészt azzal is, hogy a kialakult társadalmi rend és gazdasági szervezet nem önkényes és tetszés szerint változtatható alakulatok, hanem a jelenleg ható társadalmi és gazdasági tényezők szükségszerű eredményei. Éppen ezért azok hirtelen átalakításától, egy csapásra való felborításától nem várja az állapotok javulását, hanem bizik abban, hogy a mai társadalmi rend és a mai intézmények kinövéseinek a megszüntetése, tehát a mai rend tervszerű és fokozatos átalakítása is emberhez méltó megélhetést fog a munkásosztálynak biztosítani. Ennek folytán a magántulajdon intézményét nem megszüntetni, csak helyes korlátok közé szorítani igyekszik az által, hogy megállapítja azokat a határokat, a melyek között a tulajdonos a kezében levő hatalommal élhet, kivált azokkal szemben, a kik munkájukkal járulnak hozzá tulajdonának az értékesítéséhez. Tehát emberiesebb, humanusabb szellemet akar a socialpolitika a mai közgazdasági életbe önteni, mely bizony tele van egyes embercsoportok kihasználásával, túldolgoztatásával és az egészségüket messzemenőleg veszélyeztető feltételek között való foglalkoztatásával. A socialpolitikában éppen ezért a laikus szem, ha azt a socialismustól megkülönböztetni tanulta, leginkább a humanismus

eszméit látja. Lényegét abban fedezi föl, hogy ethikai elemmel akarja áthatni a termelést.

Ebben a laikus szem nem is téved. Valóban a humanismus szelleme lengi át az egész socialpolitikát és a humanismus eszméinek rajongói voltak azok, a kik a socialpolitika elveit először hirdették Angliában. Nagyot hibáznánk azonban, ha azt hinnők, hogy ezzel az ethikai elemmel teljesen kimerítettük a socialpolitika fogalmát és annak az alapjait. Bizonyára nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy magában a humanismus szelleme oly győzelmes pályafutást a socialpolitikának nem biztosíthatott volna, mint a milyenre az visszatekinthet. Más igen fontos érdekek is voltak, a melyek a humanismuson kívül közbeszóltak és nagyrészt ezeknek köszönhető, hogy a socialpolitika a hatalmon levők önzése daczára oly gyorsan utat tört magának. Éppenséggel nemcsak arról volt szó, hogy nagy embercsoportokat, a lakosság széles rétegeit bizonyos szenvedésektől meg kell menteni, hogy sorsukat javítani kell, hanem arról, hogy társadalmi rendünk és gazdasági szervezetünk fenmaradásának a feltételei biztosíttassanak. Azokkal az okokkal, melyek az ethikai mozzanaton kívül a socialpolitikát győzelemre segítették és annak lényegéhez tartoznak, kívánok itt behatóbban foglalkozni.

Azt a kérdést óhajtom tehát az alábbiakban megvilágítani, hogy miért nem pusztá önzetlenség az, ha ma a felsőbb osztályoknak is mind szélesebb körei foglalnak állást a socialpolitikai követelmények mellett és kívánják azt, hogy a munkásosztály helyzete javíttassék, valamint a munkások számos rétegében annyira uralkodó nyomor lehetőleg enyhíttessék. Azt akarom megvizsgálni, hogy miért nem felesleges fényüzés a maguk szempontjából az, ha a felső osztályokból mind többen a munkásvédelem hívei közé szegődnek és az államot is az olcsónak éppen nem mondható socialpolitikának a folytatására kívánják rábírn.

Mielőtt feladatomhoz fognék, ki akarom emelni, hogy annak a bebizonyításával, miszerint önző

érdekek is sürgősen követelik a felsőbb osztályoknak a socialpolitika zászlója körül való csoportosulását, távolról sem akarom azt az idealismust érinteni, mely kivált azokat vezette, a kik először lobogtatták magasan a socialpolitika zászlóját. Sőt hangsúlyoznom kell, hogy a *Carlylek*, *Ruskinok*, *Mauriceok* idealismusa nélkül nem fog sikerülni nagy eredményeket elérni. Egyesületünk csak akkor fog hivatásának igazán megfelelni, ha ezen nagy férfiak lendületével dolgozik.

Mindazonáltal az a kérdésünk, fűződik-e a magasabb osztályoknak is valami érdeke a socialpolitikához, nem felesleges. Itt van mindenekelőtt ugyanis azoknak a tábora, a kik azt hiszik, hogy a socialpolitika csupán áldozat a felsőbb osztályok részéről, és pedig egy oly áldozat, a mely az altruismus köteles mértékét erősen túl haladva, szerintük nem kívánatos. Itt van azután a közömbösök nagy hada, a kik nem törődnek a kérdéssel és azt hiszik, hogy ők reájuk nézve egészen mindegy az, miképp él és mily feltételek között dolgozik a munkás, és van-e socialpolitika, a mely a munkások sorsán javítani akar. De azt hiszem, hogy a felvetett kérdés megoldása nemcsak az ellenségek és közömbösek meggyőzésére alkalmas, hanem magunknak, kik nagyrészt — mint az anyagi termeléstől távol állók — pusztán az ügy iránti lelkesedésből csoportosultunk a socialpolitika zászlója körül, és törekvéseinknek is csak a megerősítésére szolgálhat, ha megtudjuk, hogy a socialpolitika propagálásával és követelésével nemcsak a humanismust és annak magasztos céljait szolgáljuk, hanem ezzel egyuttal saját jólétünket is munkáljuk. Bár nem lehet a humanismus szellemének érvényesülésénél szebb gondolat, mégis tudjuk, hogy a létért való küzdelem, a jogosult és jogosulatlan önzés azt sokszor háttérbe szorítják. Kétségkívül az a legbiztosabb altruismus, a mely a jól felfogott önérdekekkel találkozik.

Hogy ez a socialpolitikában így van és a felső osztályok önző érdeke, ha azt helyesen fogjuk fel, maga is kívánja a socialpolitikai törvényhozást, azt

már a socialpolitikának a története is igazolja. Már a socialpolitika beköszöntésénél is az erkölcsi mozzanaton kívül ott találunk számos egyéb rügót, melyek szerepe az előbbiénél aligha volt kisebb.

Legvilágosabban megállapítható ez az összefüggés Angliában, a socialpolitika classicus hazájában, mely éppenséggel nem valami különös praedestinatio folytán lett azzá. Sőt, ha valahol és valaha a viszonyok a munkásvédelem eszméinek térfoglalására nem voltak kedvezők, úgy áll ez Angliára nézve a XVIII-ik század végén és a XIX-ik század elején. Itt történt a capitalisticus termelés első szélesebb körű térfoglalása és itt keletkeztek az első nagy felfedezések, a melyek nemcsak a termelésnek a gazdasági, hanem annak a technikai oldalát is gyökeresen átalakították és az emberiség jobb ellátásának a messzemenő perspektíváját nyitották meg. Ezek hatása alatt Anglia a legelső ipari állammá lett, mely messze túlszárnyalta az egész világot és ez a gondolat, az ipari termelésnek új productivitása mélyen áthatotta Anglia közvéleményét, mely büszke volt Anglia ezen fölényére és a mely a termelési erők szabad kifejtése végett az utból igyekezett háritani minden akadályt. Az ipari termelés fokozása és az angol ipar nagyranövesztése volt e korban Angliában a vezető nemzeti gondolat és a vállalkozói nézőpont jellemezte a mérvadó körök világnézetét. Ezen a talajon fejlődött ki a classicus nemzetgazdaságtan, mely Anglia ipari fellendülése érdekében a legmesszebbmenő gazdasági szabadságot, a gazdasági individualismust a legnagyobb elmék fényes tekintélyétől támogatva követelte. Ez a talaj, a mely a munkaadói szempontokból nőtt ki, valóban kevésbé volt alkalmas arra, hogy rajta munkásvédelem keletkezzék és súlyos reális okoknak kellett fenforogniok, hogy ez irányba terelődjék a gazdasági liberalismushoz ragaszkodó angol közvélemény.

Nem is sokáig kell keresnünk, hogy ezeket az okokat megtaláljuk. Csupán a XIX. század elején kiadott két könyvet kell a kezünkbe vennünk.

Ezek minden lapjáról sötétebbnél sötétebb képek tárulnak fel előttünk azon állapotokról, a melyeket a capitalisticus termelés világrajövedelekor magával hozott. A termelésben előtérbe lépett tőke minél tökéletesebb kihasználása a termelési időnek a lehető kiterjesztését követelte, az ujonnan beállított gépek pedig lehetővé tették, hogy a felnőtt munkások helyét az olcsó gyermek- és női munka foglalja el, mely a gyárosra nézve majdnem ingyenes munkaerőt képviselt. Az angol szegényházak tömegestől ontották a »tanonczoikat«, a kik a gyárakba kerülve a legrosszabb táplálkozás, ruházkodás mellett 16 – 18 órát, sőt még tovább is kénytelenek voltak dolgozni. A testi és erkölcsi hatása ennek a rendszernek szinte leirhatatlan. És valóban bámulatra kelti az embert az, a mit a világ egyik legelső culturnemzetéről ezekben a kék könyvekben a nevelés teljes elhanyagolása, gyermekek hihetetlen elzüllése tekintetében olvashat. A gyárrendszer által okozott ezen hatások oly mélyremenők voltak, hogy sokáig rejtve nem maradhattak. Azok lassankinti felszínre szivárgása kapcsolatban egy Manchesterben kitört járvánnyal a hatóságo-
kat eme viszonyok alapos megvizsgálására indította. Egyik vizsgálat a másikat követi. 1784-ben a »The county magistrates of Lancaster« felkérlik Percival orvost és társait a gyapotgyárakban uralkodó viszonyok megvizsgálására, azután felállítják az egészségügyi hivatalt, mely már 1796-ban jelentést tesz; 1816-ban az alsóház egy bizottsága vizsgálja a gyermekmunkát, 1833-ban a Factory Commission jelent, 1840-ben ismét az alsóház bizottsága tart vizsgálatot, 1841-ben a Royal Commission for Enquiring into the Emloyment of Children and Young Persons folytat vizsgálatot, 1858-ban pedig a Privy Council vizsgálja az ipari vidékek viszonyait. És mindezek, valamint az egyéb vizsgálatok ugyanazt az eredményt mutatják, hogyha a gyáripar terén tovább folyik a munkaerő korlátlan kiaknázása, akkor ez magát Anglia ipari fejlődését ássa alá. Készerűen tükrözi vissza ezeket az eredményeket Peel azon mondása, hogy így használva a technika nagyszerű

haladása az angol nemzetre nem áldás, hanem csapás. És még kétségbeesettebben hangzik *Toynbee* felkiáltása: »Reszketek, ha arra gondolok, hogy mi lett volna Angliából a munkásvédelem nélkül.«

◁ A józan cselekvés hazája, Anglia, ezen állapotokból vonta le a következtetéseket akkor, amidőn a törvényes munkásvédelem terére lépett és valóban a capitalismus által teremtetett állapotok szörnyű súlyos voltának tulajdonítandó az, hogy 1802-ben az első munkásvédelmi törvény a gazdasági liberalismus hazájában a parlament mindkét házát egy szó ellentmondás nélkül hagyta el. Igaz, hogy ezután a gyárosok ellenállása annál erősebb volt a következő lépéseknél, de azok, a kiket az angol nép sorsáért a felelősség terhelt, a gyárosok vészkiáltásaitól sem hagyták magukat a munkásvédelem épületének kiépítésében visszatartani.

A nemzet haladásának a realis érdeke volt tehát az, a mi Angliát a törvényes munkásvédelem terére terelte. És ez nem volt másképp a continensen sem. Itt ugyan lassúbb volt az az átalakulás, a mely a termelés középkori rendjéből a capitalismushoz vezetett és épp ezért a capitalismus bajai is kevésbé rikitóan jelentkeztek. Mindazonáltal példának okáért Poroszországban már 1828-ban Horn tábornok rámutatott arra, hogy a rajnai tartományokban a gyári munka a munkásnép oly elcsenevészesedéséhez vezet, mely a sorozások eredményét igen kedvezőtlené teszi. De hiszen az angol példa is tanulságképp szolgálhatott már ezekben az országokban, a melyek azután egyenkint szintén rátértek azon útra, a melyet Anglia a törvényes munkásvédelem terén nekik megmutatott.

Hogy vannak olyan munkák, a melyek az ember egészségére igen ártalmasan hatnak, közismert tény, épp úgy az is, hogy a munka gyakran még az emberáldozattól sem riad vissza. Azt is tudjuk mindnyáján, hogy még a magában véve ártalmatlan munka is, túlságosan hosszú ideig folytatva, megárt az embernek. Azonban ezen körülmények horderejét igazán csak úgy tudjuk mérlegelni, ha igyekszünk azt a hatást, a melyet a munka az emberre gyako-

rol, concretisálni, határozott alakban szemeink elé állítani.

Ez éppenséggel nem könnyű feladat. Az ily irányú statisztikai megfigyelések ugyanis számos akadályal küzdenek már csak azért is, mert a munka egyes hatásait igen nehéz egyéb körülményektől elszigetelni és így azokat magukban megfigyelni. Csak természetes tehát, hogy egyrésről aránylag kevés anyag áll ez irányban rendelkezésünkre és az is, a mi megvan, csak óvatosan használható fel. Mindamellet a munka, továbbá azon feltételek hatásainak megértése szempontjából, melyek közt a munkások különböző csoportjai azt végzik, az a kevés adat is megbecsülhetetlen, a melylyel rendelkezünk. Részletes adataink vannak az egyes foglalkozások halandóságát illetőleg mindenekelőtt Angliából és ezen adatok nem egy érdekes következtetésnek szolgálhatnak alapjául. Epp ezért ideiktatjuk az 1890—1892. évek eredményei alapján Angliára vonatkozólag készült összeállítást.

◀Az angol 1890—1892. hivatalos statisztikai adatok alapján 1.000-re a halandóság volt:¹⁾▶

	25—35 év	35—45 év	45—55 év	55—65 év
Anglia általában . . .	7'67	13'01	21'37	39'01
Anglia mezőgazdasági kerületeiben (keresőké)	6'00	8'96	13'82	26'11
Anglia ipari kerületei- ben (keresőké)	8'65	15'91	27'82	50'15
Kikötőmunkások	15'40	23'99	40'71	64'62
Szénmunkások	12'43	19'96	29'26	62'61
Reszelő-, tű- és olló- gyártás	8'36	18'38	32'93	57'52
Sörfőzők	10'83	19'04	30'79	54'44
Kocsisok (teherkocsik- nál)	9'31	16'82	28'01	50'44
Nyomdászok	9'10	14'40	21'56	43'39
Tetőfedők	11'01	17'17	27'53	50'28
Mészárosok	7'53	15'66	22'65	43'32
Mázolók	7'04	14'79	25'13	45'58
Textilipar	7'52	12'28	22'28	46'05

Megállapíthatjuk ezen összeállításból mindenek-

¹⁾ V. ö. *Harald Westergaard*: Die Lehre von der Mortalität und Morbilität. II. Aufl. Jena, 1901. 548—620 oldal.

előtt azt, hogy egyes foglalkozásokban a munkások halandósága már igen korán kezdődik. Így a kikötői munkások halandósága, a mint a fenti táblázatból kitűnik, már a 25—35 éves korhatár között éppen kétszerese Anglia átlagos halandóságának, a szénmunkásoké másfélszer felülmúlja ezt az átlagot és nem sokkal alacsonyabb az átlag másfélszeresénél a tetőfedők, valamint a sörfőzők halandósága sem; igen magas számokkal szerepelnek a kocsisok és a nyomdászok is. A 35—45 éves korhatárban az átlagos halandóság másfélszerese körül vannak a kikötői munkások, kiknek halandósága ezt a másfélszeres magasságot felül is mulja, a szénmunkások, a reszelőgyári munkások és a sörfőzők, a 45—55 életévek között ismét a kikötői munkások halandósága mutatkozik legmagasabbaknak nyomon követve a szénmunkások halandóságától; de számos egyéb iparág halandósága is, amint a táblázatból kitűnik, jelentékenyen felül van az átlagon. Hogy a kikötői munkások, valamint a szénhordó munkások igen jelentékeny halandósága nem véletlen jelenség, az már abból is látszik, hogy minden korhatár közt következetesen első helyen találjuk azokat; de a folyó évben Angliában lefolyt nagy strike bőven meg is adta a magyarázatát ennek, mert kitűnt, hogy ezeknél, valamint a teherkocsisoknál a munkaidő igen hosszú; utóbbiaknál az 1911 augusztus 11-iki egyezmény, mint vivmányt biztosítja a 14 órai maximalis munkaidőt; a bérek rendkívül alacsonyak.

Egyes speciális iparágakra vonatkozólag a megfigyelések még szomorubb adatokat hoztak felszínre; a hollandiai statisztika a kőfaragókra nézve az átlagot háromszor felülmúló tudóvészhalandóságot mutat, *Oldendorff* szerint pedig a solingeni fémiparban a csiszolók halandósága az 1850—1874. években, a 20 éven felüli férfilakosság halandóságának a kétszeresét érte el (1.000-re a csiszolóké 25, az összes lakossága pedig 12.6 volt).¹⁾ *Ward* szerint Angliában

¹⁾ Morbiditäts und Mortalitätsverhältnisse der Metallschleifer in Solingen und Umgegend. Idézve: *Weyl* Handbuch der Arbeiterkrankheiten. 86. old.

az ólommunkások halandósága már a 20—25 éves korban igen nagy és a férfilakosság átlagának a kétszeresén felül van; ha a kereső férfiak halandóságát százszal vesszük egyenlőnek, akkor az ólommunkásoké 232-re rug, a reszelőkészítőké már 25—35 év között eléri a kereső férfilakosság halandóságának a másfélszeresét, a 35—45 év között pedig annak a kétszeresét és az után is magas marad.¹⁾ Az agyagiparosokra nézve *Farr* is megállapítja,²⁾ hogy a 35. év után az átlagos mortalitásnak a kétszeresét mutatja az ő halandóságuk; *Ogle* kimutatta,³⁾ hogy az agyagiparosoknál a tüdővészéből és a légzőszervek betegségeiből származó halálozások majdnem a háromszorosát érik el az átlagnak; *Tatham* pedig szintén megállapítja,⁴⁾ hogy az agyagiparosoknál minden korosztályban magasabb az átlagosnál a halandóság, a 45—65 években azonban több mint a kétszeresét éri el az átlagos halandóságnak. Az üvegyári munkásokra vonatkozólag *Bertillon*⁵⁾ mutatta ki, hogy azoknál már a 25. évtől kezdve igen magas a halandóság; ugyancsak ő mutatott rá arra, hogy a svájci szabóknál a tüdővészhalandóság kétszer olyan gyakori, mint az átlagos lakosságnál.

Látjuk ezekből, hogy kivált egyes foglalkozásokban a munka igen gyorsan végez az emberi szervezettel és már oly korban idézi elő a halált, a midőn rendes körülmények között az embernek ereje teljében kellene lennie.

Igen határozottan kifejezésre juttatja ezt a

¹⁾ The Effect, as shown by Statistics, of British Statutory Regulations directed to the Improvement of the Hygienic Conditions of Industrial Occupations. (Journal of the Royal Statistical Society, Vol. LXVIII. (500. oldal).

²⁾ Supplement to the Thirty-fifth Annual Report of Registrar-General 1875. I. VI.

³⁾ Supplement to the Forty-fifth Annual Report of the Register-General 1885. XIII.

⁴⁾ Supplement to Fifty-fifth Annual Report of the Registrar-General 1897. XXV.

⁵⁾ De la morbidité et de la mortalité par profession. Journal de la Société de Statistic de Paris. XXXIII. Année 365. oldal.

lipcsei betegsegélyző pénztár adatai alapján készült
alábbi összeállítás:

	100.000 lakosból meghalt			
	férfi		nő	
	pénztár tagjai közül	Németbirod. lakói közül	pénztár tagjai közül	Németbirod. lakói közül
15-19 év közt. . . .	286	429	339	395
20-24 » »	493	584	556	514
25-29 » »	520	608	691	634
30-34 » »	656	715	757	736
35-39 » »	928	933	762	846
40-44 » »	1.260	1.221	749	930
45-49 » »	1.604	1.567	1.123	1.072
50-54 » »	2.135	2.067	1.363	1.465
55-59 » »	2.830	2.782	1.875	2.135
60-64 » »	4.088	3.942	2.234	3.312
65-69 » »	5.819	5.757	4.113	5.181
70-74 » »	7.224	8.558	5.389	8.027

A 40. életévig tehát a férfiak halandósága a pénztár tagjainál kedvezőbb, mint a Németbirodalom összes lakosságánál, mert hiszen itt a legszélesebb és legrosszabb viszonyok közt élő lakosság is bent van és ez emeli fel a halandóságot. De a 40. évtől kezdve megváltozik a viszony; a pénztár tagjainak a halandósága túlszárnyalja a birodalom összlakosságának a halandóságát és pedig a korral emelkedőleg. (Ez világosan mutatja, mikép örli meg az ipari munka az emberi szervezetet. A nőknél még feltűnőbb ez, mert a munka és a fajfentartás által reájuk hárított teher igen súlyosan nehezedik reájuk.)

Ehhez járul, hogy éppenséggel nem kicsiny azoknak a száma, a kik baleset áldozatai lesznek és így sokszor erejük teljében pusztulnak el. A magyar szent korona országaiban az 1900—1906. években összesen 1.299 halálos kimenetelű ipari balesetet mutat ki a hivatalos statisztika, mely szám pedig nem is tükrözi vissza egész hiven az ez idő alatt bekövetkezett ipari baleseteket, mert 1903. előtt a kisipari balesetek nincsenek kimutatva. Ezen számhoz jön a bányászatban ez idő alatt történt 755 halálos kimenetelű baleset, úgy hogy ezen hét év alatt összesen több mint 2.000 élet esett az ipari és bányászati foglalkozás áldozatául, a mi átlag évenként 330 emberáldozatot jelent.

Ezek azonban csak a végállomások, melyek az ipari munkás egészségét és életét veszélyeztetik. Számos közbenső állomás is van az ipari foglalkozás okozta megbetegedésekben. Ezek számszerű kimutatására itt nem kívánok kitérni, csupán egy adatot kívánok tájékozásul mégis felemlíteni. Az iparra vonatkozólag a 3 napnál hosszabb munkaképtelenséget okozó balesetek száma is ki van mutatva ugyanis a balesetstatisztikánkban és pedig 115.835 esetben, ismét 1903-ig a kisipari balesetek beszámítása nélkül.

Az ipari munkának a tulhajtása azonban nemcsak közvetlen áldozatokat kíván, hanem a foglalkozásból kidült elemeknek az újjal való pótlását is megnehezíti. Az agyagiparosok családjai gyenge szaporaságára hazánkban már *Chyzer Béla* rámutatott; Franciaországban *Constantin Paul*¹⁾ ezt a jelenséget már a 60-as években észlelte és 70 oly esetben, melyben az anya ólommérgezésben szenvedett, csak 10⁰/o rendes szülést állapított meg. A női munka és a gyermekhalandóság közötti összefüggést igen érdekesen mutatja ki egy, a folyó évben tartott drezdai nemzetközi egészségügyi kiállításon bemutatott összeállítás is, melyből kitűnik, hogy Németország azon körzeteiben, a melyekben a női munka gyakori, a gyermekhalandóság is igen jelentékeny.²⁾

Mit jelent már most mindez? Magángazdasági szempontból, a gyáros egyéni szempontjából, de nem kevésbé a fogyasztónak a saját szempontjából is valóban keveset. Ezen szempontokból tekintve csak azt jelenti, hogy azt az ipari munkát, a melyet előbb ezek az egyének végeztek, azt most az egyének egy másik csoportja végzi el. A gyáros nem kénytelen megállítani gépeit és a fogyasztó is megtalálja a piacon azt, a mire szüksége van, akár gyorsan kidül a munkás munkája mellől, akár pedig tovább tart ki a gépek mellett. Közgazdasági szem-

¹⁾ De l'intoxication saturnine. Paris 1860.

²⁾ Fortpflanzung, Vererbung, Rassenhygiene. Katalog der Gruppe Rassenhygiene der Internationalen Hygiene Ausstellung. 1911. Dresden und München. 145. old.

pontból azonban másképp áll a dolog. Ha a munka korán aláássa a munkásnak az egészségét, ha a bal-esetek nagy száma egy csapásra sok munkást foszt meg az élettől, ez közgazdasági szempontból éppen nem közömbös dolog. Ha egy óriási tűzvész nagy árúkészletet pusztít el, ha valamely hajóösszeütközés következtében a tenger hullámai az emberi élvezetre alkalmas jóságok nagy mennyiségét nyelik el, vagy hogyha az időjárás a termésben tesz pusztítást, akkor mindenki belátja, hogy nagy károsodás érte a közgazdaságot. Nincs-e ez így akkor, hogyha az emberi életerő, a mely minden termelésnek nélkülözhetetlen kelléke, pusztul el idejekorán. Nemcsak a bányákban, az ország erdőségeiben, a föld termő erejében és egyéb természeti kincseiben rejlő értékek pusztulása ellensége a közgazdasági haladásnak, hanem az emberi munkaerőé is. Nemcsak az anyagi javakkal lehet rablógazdaságot üzni, azokat megfelelő pótlásukról való gondoskodás nélkül szerfelett kiaknázni, hanem ugyanezt lehet tenni az emberi munkával is. És ilyen rablógazdaságot jelent az, a midőn a munkafeltételek kedvezőtlen megállapítása folytán időelőtt bénítjuk meg a lakosság széles rétegeinek a munkaképességét és a midőn az elővigyázati intézkedések hiánya vagy nem kellő mértéke a munkások nagy számának a pusztulását eredményezi. A lakosság szaporodásának a közgazdasági előnyét azok, a kikanagy és fejlődő nemzetek viszonyait tanulmányozták, készségesen el szokták ismerni; nem kell-e akkor a meglevő munkaerő takarékos kihasználását is fontos közgazdasági követelménynek tekinteni?

És pedig minél fejlettebb a gazdasági élet, annál nagyobb közgazdasági károkkal jár az emberi munkaerővel üzött rablógazdaság. A nyers testi erő helyébe mindinkább az iparban is a szakképzett munkaerő lép és a képzett munkások száma egyre növekszik. A munkás ezen kiképzése természetesen bizonyos közgazdasági áldozatokkal jár, mert hiszen az állam és a közgazdaság tényezői számos intézményt tartanak fenn, melyeknek a rendeltetése ezen munkások kiképzése. Minél gyor-

sabban merül azonban ki a munkás ipari foglalkozásában, annál rövidebb ideig képes a dolog természeténél fogva gyümölcsöztetni a társadalom számára azt a tőkét, a melyet az ipari kiképzése által beruházott. Fontos gazdasági érdekelt kell tehát abban látnunk, hogy a munkás megfelelő termelői működéssel valóban meg is térítse azt az áldozatot, a melyet a társadalom rája fordított, eltekintve attól, hogy állandó, begyakorolt munkástörzsnek a rendelkezésre állása minden ipari fejlődésnek a fontos keléke. Az emberanyaggal való rablógazdálkodás tehát ma még sokkal jobban megboszulja magát, mint régebben, a midőn a magas születési szám is jobban pótolta az elveszett munkaerőt és amidőn a munkásnak a kiképzése is kevesebb közgazdasági áldozattal járt.

Azt hihetné az ember, és bizonyára igen sokan hiszik is, hogy az emberi életnek a gyors felhasználása, az emberi szervezetnek a rövid időn belül való megőrlése az ipari foglalkozástól magától elválaszthatatlan és hogy meg kellene állítani gyárainkat, ha ezt a veszteséget sokaljuk, mely a nagyiparral jár. Kétségkívül elvitathatatlan az, hogy bizonyos veszélyek, kivált egyes ipari foglalkozások mellett, el nem kerülhetők és hogy ezek a káros behatások mindenképp gyorsabban végeznek az emberi szervezettel, mint az oly foglalkozások, a melyekben azok elő nem fordulnak. Tudjuk, hogy a phosphor, az ólom, azután a különböző fémporok stb. behatása mindig káros marad az emberi szervezetre. De nagyon téved az, a ki azt hiszi, hogy ez a veszély sehogys sem enyhíthető és mindig egyforma nagy marad. Igen nagy különbségek vannak a között, hogy hol, mikor és mennyi ideig van az emberi szervezet ezen káros hatásoknak kitéve. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor nem is kételkedhetünk azon, hogy helyes intézkedéssel még a legegészségtelenebb anyagokkal dolgozó iparágak is úgy irányíthatók, hogy azokban a munkások veszélyeztetése alaposan enyhüljön. *Prinzing*¹⁾, aki nemcsak statisztikus, hanem orvos is,

¹⁾ Handbuch der medizinischen Statistik. Jena, 1906. V. ö. 475. oldal.

azt mondja, hogy ipari betegségek alatt azokat a betegségeket kívánók érteni, a melyek elválaszthatlanok a foglalkozástól és azzal szükségképp együtt járnak, akkor a phosphornekrosison kívül talán nem is maradna más oly betegség, melyet iparinak tekintetnénk, mert czélszerű szabályozás útján a többi mind többé-kevésbbé elhárítható.

Hogy e téren mit tehetnek a munkásvédelmi törvények, azt könnyű megérteni, de ismét nehéz számszerűleg beigazolni, minthogy itt is nagy nehézségekkel jár az egyes ható okoknak a többiektől való elszigetelése. Kétségtelen, hogy Európa halandóságának alászállása az utolsó 50 évben igen jelentékeny mértékben éppen a socialpolitikai törvényhozásnak, a munkásvédelmi törvényeknek tulajdonítható, a mint azt példának okáért egyike az első statisztikusoknak, *Westergaard*¹⁾ kifejezetten el is ismeri. A munkateltételek javítása, mely a XIX. században Európaszerte tért foglalt, bizonyára egyik legfontosabb tényezője volt a halandóság alászállásának. Bármily nehéz legyen is azonban az egyes munkásvédelmi törvények specialis hatásának a nyomon követése, mégis ez irányban is némileg ma már tájékoztatva vagyunk és pedig ismét főképp angol részről, a hol mint a socialpolitika úttörő nemzeténél, a közvélemény legelőször kérte számon az intéző köröktől azon eredményeket, a melyeket az egyébként annyira nagyrabecsült gazdasági szabadságnak a munkaviszony megállapítása körül való korlátozása létrehozott. Angliában kívánták legelőször ismerni a socialpolitika mérlegét a munkásegészségügy terén és ezért a tudomány és a hatóság emberei ott behatóan vizsgálták ezt a kérdést. E helyen természetesen csak néhány jellegzetes adat felsorolására kívánok szorítkozni.

A textiliparra vonatkozólag a 40-es években (1844-ben) *dr. Lyon Playfair*²⁾ számítást eszközölt, melynek értelmében Lancashireben, a textilipar fő helyén, minden egyén közel 19 évet veszít foglal-

¹⁾ E. i. m. 614. oldal.

²⁾ Health of Large Town Commission 1844. p. 60.

kozásából kifolyólag az átlagos élettartammal összevetve, minden felnőtt pedig több, mint 10 évvel rövidebb ideig él, mint más vidékeken. Ezzel szemben *Waard*¹⁾ megállapítja *A. W. Watsonnak*, a Manchester Unity of Oddfellows 1893 – 1897. évi halandóságára vonatkozó adatait az 1881 – 1890. évi angol halandósági tábla adataival egybevetve, hogy a productiv korban a 20—55 évek között levő textilipari munkásoknak nagyobb életbemaradási valószínűségük van, mint a milyent a szóbanforgó általános halandósági tábla mutat. Az összehasonlítás a következő:

	Manchester Unity	Angol halandósági tábla férfiakra nézve
20. év . . .	42'00	40'27
30. év . . .	33'84	32'52
40. év . . .	25'74	25'42
60. év . . .	11'82	12'88
70. év . . .	6'92	8'04
80. év . . .	3'75	4'52

A *Westergaard*²⁾ is megállapítja főképp az angol és osztrák adatok alapján azt, hogy a munkásvédelmi törvények a textiliparban a halandóságot tetemesen alászállították.

Más irányban eszközölt vizsgálatokat *dr. Charles Roberts*³⁾ 1876-ban, a ki a szövő fonó-iparban dolgozó gyermekeknek az átlagos súlyát kutatta, hogy ebből arra a hatásra következtessen, a melyet testi fejlődésükre ez az iparág gyakorolt. Az eredményei, melyeket érdekes voltuknál fogva érdemesnek tartok ide iktatni, a következők. A textilgyárakban alkalmazott gyermekeknek az átlagos súlya mindenkor az illető évet jelző születési napokon fontokban a következő volt:

	9. év	10. év	11. év	12. év
1873	58'56	61'65	66'68	70'57
1833	51'76	57'00	61'84	65'97
a különbség tehát	6'80	4'55	4'84	4'60

és pedig az 1873. év javára, miből kitűnik, hogy azok a gyökeres javítások, a melyek ezen a téren

¹⁾ Journal of the Royal Statistical Society LXVIII. kötet, 455. old.

²⁾ E. i. m. 594. oldal.

³⁾ Journal of the Stat. Society. XXXIX. kötet, 681. oldal.

a gyári törvényhozás által eszközöltettek, éppen-méggel nem voltak eredménytelenek.

Az ólomiparra vonatkozólag ugyancsak *Waard*-nál olvashatunk érdekes adatokat. Mindenekelőtt megtudhatjuk adataiból azt, hogy 1896-ban Angliában 432 ólommérgezési eset fordult elő, 1900-ban már csak 200, 1903-ban pedig csak 97, mi világosan mutatja, hogy az e téren tett intézkedések mennyire eredményesek voltak. Ugyancsak ezt mutatja az a körülmény is, hogy North Staffordshireben, a mely az agyagipari munkások nagy számával rendelkezik, 1898-ban 9.40/0-a az agyagiparban alkalmazott munkásoknak betegedett meg az ólom hatása következtében, míg 1903-ban ez a betegedési arány csak 1.50/0 volt.¹⁾

Érdekes az a számítás is, a melyet *Waard* abban az irányban eszközölt, hogy megállapítsa, mily eredményeket ért el a gyári törvényhozás a bányászat terén a balesetek megelőzése által. *Waard* ugyanis kiszámítja,²⁾ hogy az 1856—1860. években az angol bányákban robbanások következtében 1286 ember pusztult el, mely alapon számítva az 1851—1900. évben 12.860 emberéletet követelt volna csupán a bányarobbanás Angliában. Figyelembevétel azonban azt a nagy fellendülést, mely azóta a bányászatban beállott kereken 25 ezerben állapítja meg azt a számot, a mely megfelelt volna a robbanás okozta bányaszerencsétlenségeknek akkor, ha e téren a törvényhozás az állapotokat nem javította volna; tényleg azonban az 1851—1900. években Angliában összesen körülbelül 10.000 ember esett a bányarobbanásoknak áldozatul, úgy, hogy csupán e téren a törvényhozás *Waard* számítása szerint 15.000 emberéletet mentett meg. Ez természetesen csak egy illustratio, mely combinativ számításra alapulván, csak nagyjában kíván tájékoztatni; mindamellett azt eléggé mutatja, mily nagy összegekről van itt szó.

¹⁾ Journal of the Royal Stat. Society LXVIII. kötet, 487—88. oldal.

²⁾ Journal of the Roy. Soc. Society. LXVIII. kötet, 514. old.

Reálisabb az az összeállítás, melyet *Weyl* közöl a német betegségsegélyző pénztárak statisztikája alapján a betegségek, sérülések és balesetek következményeit illetőleg. Az összeállítás a betegség, illetőleg baleset utáni 4—5. évben megállapított, tehát végleges eredményt tükrözi vissza. Az eredmény volt:

Év	Halál	Teljes	Részleges keresetképtelenség	Muló
1886	25·89 ^o / _o	3·50 ^o / _o	39·65 ^o / _o	30·96 ^o / _o
1890	14·22 ^o / _o	2·30 ^o / _o	55·63 ^o / _o	27·85 ^o / _o
1895	11·40 ^o / _o	1·65 ^o / _o	49·69 ^o / _o	37·26 ^o / _o
1900	10·40 ^o / _o	1·06 ^o / _o	45·44 ^o / _o	43·10 ^o / _o

Bár ezen kedvező alakulása a balesetek következményeinek bizonyára nem kis részben az orvosi tudomány haladásának köszönhető, mégis, kivált az első rovatban mutatkozó jelentékeny csökkenés kétségkívül főképp a munkásvédelem terjedésének az eredménye.¹⁾

A szociálpolitika tehát ezekből kitetszőleg igen sokat tehet azon veszteségek enyhítésére és azon pusztítások csökkentésére, a melyeket az ipari munka a munkásság soraiban végez. Helyes munkásvédő törvények a munkaerő conserválására, a munkabírási emelésére vezetnek és így végeredményében az illető nemzetnek az erejét a nemzetközi versenyben is erősítik. Ezért tehát a szociálpolitikához a nemzetnek szoros érdekei fűződnek. Különösen erősen előtérbe lépnek ezek az érdekek oly nemzetnél, mely vagy nem szaporodik elég gyorsan, vagy a melynek a lakosságát a kivándorlás erősen tizedeli. Ezért joggal kérdezi *Jay*²⁾ a francia nemzetet, hogy nem kellene-e az ő körülményeik között oda törekedni, hogy a nemzetet kitevő minden egyén értéke emeltessék munkabírásiának növelése és élettartamának a meghosszabbítása által. Ugy hiszem, joggal fejezhetjük ki ezt a kívánságot mi magyarok is. Becsüljük meg az itthonmaradt honfiainkat és igyekezzünk megfelelő törvényhozással azok életét a

¹⁾ Handbuch der Arbeiterkrankheiten. XXXVII. old.

²⁾ Revue d'Economie Politique XVI. Année, 149. o.

munkaerejükkel folytatott rablógazdálkodás helyett minél jobban kiterjeszteni és minél eredményesebbé tenni.

Azokról az érdekekről, a melyek a sociálpolitikához a nemzet védőerejének a megóvása szempontjából fűződnek, nem akarok bővebben szólni, mert az kétségtelen, hogy a túlmunka és az ipar egyéb káros behatásainak korlátok közé nem szorítása által elcsenevészsedett nemzedék ebből a szempontból is aggályos. Csak arra akarok még utalni ebben az összefüggésben, hogy a nemzet érdeke és a felső osztályok érdeke a munkaerővel való helyes gazdálkodás tekintetében mennyire össze vannak forrva, mit mindenki igen könnyen meg fog érteni akkor, ha szemei elé állítja, hogy a mai közgazdasági szervezet mellett kik azok, a kiknek a több és sikeresebb termelés első sorban az előnyükre válik.

A gazdasági élet capitalistikus átalakulása nemcsak a munkaerő végtelen kihasználásának a lehetőségét teremtette meg, hanem a térbeli és szellemi közlekedésnek a kifejlesztésével a történelem folyamán régebben sem hiányzó munkásmozgalmaktól sokban elütő modern munkásmozgalmakhoz is vezetett. Ezek a legnagyobbbrészt állandó szervezetekben csoportosítva, rendszeres küzdelmet folytatnak társadalmi rendszerünk ellen. Az ezekben a szervezetekben tömörült munkásság természetesen a capitalismust egészen más oldalról tekinti, mint a felsőbb osztály. Annak előnyei iránt igen kevés az érzéke, de annál jobb szeme van a jelentkező hátrányokkal szemben. Az agitatio ezt magától értetődőleg szívesen támogatja és az elégedetlenben oly könnyen támasztható szertelen vágyak felkeltésével még elképzelni is nehéz állapotoknak az elérhetőségét hirdeti és ezzel a mai viszonyokkal való elégedetlenséget még jelentékenyen táplálja. Ez a munkásmozgalom azután, a mely a mai társadalmi és gazdasági rend ellen dolgozik és azt állandóan veszélyezteti, szintén nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a sociálpolitika szélesebb köröket hódítson meg, mert

főképp ezek a sociálpolitikai alkotások teszik lehetővé a munkásmozgalomnak a szükséges korlátok közt való tartását. A midőn ugyanis az állam közérdekből a munkaadó és munkás közti viszony szabályozásánál közbelép és megakadályozza azt, hogy a munkás szorult helyzetével az előbbi visszaélhessen, akkor megmutatja azt is, hogy nem szükséges a munkások helyzetének a javításához a mai társadalmi rendet eltörölni, hanem, hogy a közbatalom ezen a társadalmi renden belül is képes a viszonyokat úgy átalakítani, hogy a munkás érdekei is kellőképpen megóvassanak. A sociálpolitikai törvényhozás megmutatja, hogy nem tartozik a capitalistikus termelés lényegéhez a munkásoknak a kizsákmányolása, hanem hogy az inkább, mint a mai gazdasági rend kifejlődésével jelentkező gyermekbetegség tűnik fel, a melyen a capitalismus szervezete, mihelyt kellőképpen meg fog izmosodni, keresztüljut, hogy azután oly helyzet álljon elő, melyben a munkásnak is emberhez méltó színvonal van biztosítva. Tévesen a capitalismus fogalmához csatolt képzetnek tűnik fel az, a mely a munkást éhségbérével tengődve, a munkától testileg-lelkileg megtörve állítja elénk, mert ez a capitalistikus termeléstől nem elválaszthatatlan.

A socialpolitika eredményei abban az irányban sem maradhatnak el, melynél fogva csökkenti azon elemeknek a számát, a melyek éppen kedvezőtlen helyzetüknél fogva a társadalomnak született ellenségei. Anglia tapasztalatai e téren is igen fontosak. Az a generatio, a mely a capitalismus első évtizedeiben nőtt fel, testi nyomorúságban és minden erkölcsi nevelés nélkül, veszedelemmel fenyegette az országot és ha a chartistikus mozgalom nem is volt tisztán ennek az eredménye, mégis a kedélyek amaz elvadulása, a mely a munkások akkori állapotával függött össze, nagyban hozzájárult annak kifejlődéséhez és főképp annak a társadalomfelforgató jelleghéhez. Az egészen elvadult, tanulatlan, vallástalan tömeg, mint akkor kitűnt, a legnagyobb veszedelem a társadalmi rendre nézve. Ez az a rétege a lakos-

ságnak, a melynek nincs mit veszteni, a mely nem ronthat helyzetén, legfeljebb csak javíthat sorsán és azért mindenkor kész a fennálló állapotok megdöntése végett a legvakmerőbb cselekvésre is. Ha társadalmi rendünket meg akarjuk szilárdítani, akkor ezt az elemet a lehetőséghez képest csökkenteni kell, a mi pedig csakis úgy lesz lehetséges, ha megfelelő socialpolitikai törvényhozással gondoskodunk arról, hogy a munkásságnak az alsóbb rétegei is mindinkább rendezett és a nélkülözésektől mentes életet éljenek.

Hogy a társadalom ellenségei és azon elemek számának csökkentésére, melyek a törvénnyel folytonosan összeütközésbe kerülnek és a büntető bíróságok állandó anyagát szolgáltatják, a legjobb ellen-szer az állapotok javítása és a praeventio, az ma már a köztudatba is átment. Hogy azonban a gyermekvédelem, a patronage és számos egyéb társadalmi intézmény csak úgy végezhet igazán sikeres munkát, ha józan socialpolitikával párosul, ezt talán még nem értette át mindenki egyaránt. Pedig a socialpolitika feladata a társadalom ellenségei számának apasztása körül rendkívül nagy. Hiszen azok a viszonyok és az a környezet, a melyben az alsóbb néposztályok élnek és fölnevelkednek és a melyek éppen munkásvoltuknál fogva a munkafeltételek miként való alakulásával függnek össze, döntők első sorban azok magatartására és társadalmi viselkedésére nézve. Azok az állapotok, melyek a züllés útjára került egyének megmentésére irányító actiokat egyáltalában szükségessé teszik, nagyrészt a munkafeltételek meg nem felelő megállapításában, a munkás testének, lelkének elcsigázásában, családi életének és erkölcsi fejlődésének a gyárak, műhelyek és az otthonipar meg nem felelő szabályozása által való megakadályozásában birják alapjukat.

Ebből a szempontból tekintve tehát úgy a munkásmozgalmak irányát, mint pedig a munkásoknak a fennálló törvényekkel szemben való magatartását illetőleg a socialpolitika, *mint a felső osztályok önvédelmi eszköze jelentkezik*, melynek célja az, hogy a társa-

dalom ellenségeinek számát lehetőleg apaszsa és lehetőleg megteremtsen egy testileg és szellemileg, physikailag és erkölcsileg egészséges munkásosztályt, a mely, a helyett, hogy a társadalmi rendünk ellen törne, megérti a neki abban jutó szerepet és a társadalom összérdekéért öntudatos erő kifejtésre képes.

De nemcsak ebből a szempontból jelentkezik a socialpolitika a felsőbb osztályok önvédelmi eszközeként. Ily önvédelmi eszköz az más irányban is.

Régen megállapított tény az, hogy valamint a gazdagságnak, úgy a nyomornak is meg vannak a maga tipikus betegségei. A betegségek egy bizonyos csoportja egyenesen a szegénységgel, a rossz anyagi helyzettel függ össze és mintegy abból nő ki. Ilyen tudvalevőleg mindenekelőtt a legnagyobb és legveszedelmesebb népbetegség, a tuberculosis. Már régen megállapították, hogy ez nagy városokban a szegény városnegyedekben sokkal nagyobb mértékben fordul elő, mint ott, a hol a jómódú lakosság lakik, és hogy az nagyrészt rossz lakásviszonyoknak, valamint hiányos táplálkozásnak az eredménye. Bécsre vonatkozólag ezt már régebben kimutatta *Juraschek*. Ugyanez irányban eszközölt számításokat *Philippovich*¹⁾ is, ki szerint Bécsben 1891-ben 1.000 lakosból a jómódú városnegyedekben 3·69, a kedvezőtlen lakásviszonyokkal bíró városnegyedekben pedig 7·64 volt a tuberculosis halandósága, tehát 107⁰/₀-kal magasabb, mint az első csoportban. Ezt a tényt Budapest fő- és székvárosra vonatkozólag is igen könnyen megállapíthatjuk. A legzsúfoltabb lakások a X., III., IX. és VIII. kerületekben vannak, hol a lakoságnak 12·5—19·2⁰/₀-a lakott az 1900-i népszámlálás szerint túlnépes lakásokban. Az 1906. évi fővárosi statisztikai évkönyv szerint ezekben a kerületekben volt a tuberculosis halandósága a legnagyobb és még maguk a kerületek is egészen a túlszűfolttság sorrendjében állnak azzal az eltéréssel, hogy a X. kerület a negyedik helyre kerül. Az ellentét ezen zsúfolt kerületek és a legkedvezőbb lakásviszonyokkal bíró IV. kerület

¹⁾ Braun's Archiv VII. kötet 238. old.

között óriási; míg ugyanis ezekben a kerületekben a tüdővészhalandóság 32 és 47 között mozgott és pedig a III. kerületben tetemesen 40 fölött, a VIII. és IX.-ben 40 körül, addig a negyedik kerületben csak 16.4-et tett ki. Más irányban eszközölte számításait *Sørensen* dán statisztikus,¹⁾ a ki vizsgálat tárgyává tette a tüdővész halandóságot egyrészt a munkások, cselédek és szegénységélyezésben részesülők között, másrészt pedig a jómódú osztályokban; eredményei valóban ríktó ellentétet tüntetnek fel a tüdővészhalandóságot illetőleg.

Életkor	az I. csoportban (munkások stb.)	a II. csoportban (jómódúak)
10.000 férfi közül tuberculosisban halt meg Kopenhágában:		
20—25	43	34
25—35	45	33
35—45	60	31
45—55	88	34
55—65	133	44
65-ön felül	106	29

Látjuk ebből a táblázatból, hogy az egészen fiatal kort kivéve, a melyben az erős tüdővész hajlamúak elhalálozása, mely az öröklött nagyfokú hajlamnál fogva a környezettől talán kevésbé függ, erősebben jelentkezik, az ellentét a két csoport között óriási és a korral egyre növekszik. Ez világosan mutatja, hogy minél huzamosabban van a szervezet a szegénység és nyomor viszonyainak kitéve, annál nagyobb pusztításokat végez benne a tüdővész. A 35—40 éves korhatár között a szegények tüdővészhalandósága a fenti táblázat szerint a kétszerese a jómódúakénak, a 45—55 évek között már a másfélszerese a következő korhatárban a háromszorosa, 65 éven felül pedig már négyszerese a jómódúak tüdővészhalandóságának.

(*Siegfried Rosenfeld*²⁾ a bécsi munkásokra vonatkozólag a betegségyező pénztárak eredményei alapján megállapítja, hogy a halálokok között 53.40/0-ot foglal le a tüdővész, (férfiaknál 48.40/0, nőknél

¹⁾ Idézve: Westergard előbb idézett munkájában 477. oldalon.

²⁾ Statistische Monatschrift. Neue Folge IX. 68. old.

57·50/o.)¹⁾ Kedvezőbbnek látszik az egyesületünk kérelmére a Központi Statisztikai Hivatal által a magyar törvényhatósági városokban az iparban alkalmazott kereső férfilakosságra vonatkozólag az 1901—1909. évi adatok alapján végzett számítás, melynek eredménye szerint a gümőkórra a halálokok között 36·60/o esnék.²⁾ Mindezen adatok azonban egyaránt megerősítik azt a tényt, hogy a nyomor és a magas tüdővészhalandóság egymástól el nem választhatók.

Bár a halálozási okok között sokkal kisebb arányban szerepelt, de mégis kimutathatólag főképpen a szegénység tanyáin pusztít nagyobb mértékben a hagymáz is, mely a magyar székesfővárosban leg-erősebb mértékben ismét azokban a kerületekben jelentkezik, a melyekben a szegény nép lakik. A X., IX. és VIII. kerület szerepelnek itt ugyancsak a halandóság élén, és pedig igen jelentékenyen felülmulva a legjobb viszonyok között levő IV. kerületünket és a szegényebb néposztályt magában foglaló kerületek közül csupán a III. ker. az, a mely az 1906. év adatai szerint nem áll a legelsők között a typhushalandóságot illetőleg. *Philippovich* egyáltalában az összes ragályokra vonatkozólag azt állapítja meg, hogy a kedvezőbb viszonyok között levő bécsi kerületek és a kedvezőtlenebbek között a különbség a halandóság tekintetében 1891 ben 2020/o volt az utóbbiak rovására. Annyi ebből az összeállításból is kitűnik, hogy ha talán egyes ragályok, a mint arra hazánk fia, *Kőrösi József* és más statisztikusok is figyelmeztettek (vörheny és diftéria), a jobb módúakat sem kimélik jobban, mint a szegényeket, azért a tipikus népbetegség, a tüdővész, azután a hagymáz és még egynehány ragály főképp a szegény nép közt lelik tanyájukat.

Arról nem is kívánok szólni, hogy egyes betegségek szélesebb körben való megtelepülésének ma már egyenesen a szegénység tanyái képezik a fel-

¹⁾ A munkások elitejére, a bécsi Allgemeine Arbeiter Kranken- und Invalidenkasse tagjaira vonatkozólag *Rauchberg* is emelkedett tüdővészhomdóságot állapít meg. (Stat. Monatschr. XII. köt. 445. old.)

²⁾ Az összeállítás anyaga egyesületünk irattárában van.

tételét. Hiszen mindenki tudja, hogy az utóbb nálunk is ismételten fellépett kiütéses typhus, a mint jellegzetesen nevezik, az éhtyphus, a legnagyobb nyomorban levők között telepszik meg. *Gerlőczy*¹⁾ főorvos jelentése szerint 1908-ban 207 typhus exanthematicus eset fordult elő Budapesten és a kórházi személyzettől eltekintve, mely feltűnő arányban van ebajnak kitéve, majdnem kivétel nélkül a legsalsóbb és a legszegényebb néposztályok köréből szedte ez a betegség áldozatait. Azt is tudjuk, hogy a mióta a kolera lényegével tisztában vagyunk, azóta ez a betegség is csak a rossz viszonyok között élők tanyáiban lel olyan területet, a melyen lábát alaposabban megvetheti. *Körösi* adata szerint 1886-ban Budapesten a kolerában elhaltak közt 41⁰/₀-ot tettek ki a napszámosok, munkások, inasok és cselédek, holott a főváros lakosságából ezen foglalkozási csoportokra csak 23·4⁰/₀ esett.²⁾ Ugyanezek a csoportok álltak előtérben az 1892—93-ik budapesti kolerajárvány alatt is, midőn összesen 933 megbetegedés fordult elő; ebből 342 napszámosokra, 105 pedig foglalkozás nélküli egyénekre esett. Érdekes és ugyancsak a rosszabb viszonyok közt élő lakosság fogékonyságát bizoryító adatokat közöl *Prinzing*³⁾ az 1892-iki hamburgi kolerajárványról. 1.000 élöre ezek szerint a 800—1.000 márka jövedelemmel bíróknál 113·9 megbetegedés és 61·9 haláleset, az 1.000—1.200 márka jövedelműeknél 100·3 megbetegedés és 55·3 haláleset jutott, míg a 25—50.000 márkás osztályban csak 16·9 megbetegedés és 11 haláleset, az 50.000-en felüli jövedelemmel bíróknál pedig éppen csak 6 megbetegedés és 4·8 haláleset állapítottatott meg.

Bár ezek az adatok bizonyára senkit sem fognak hidegen hagyni, azok közül, a kik azokat érdemesítik arra, hogy szemügyre vegyék, mégis bizonyára a legtöbbben csak a szánakozás érzetével fogják azokat szemlélni, mint a hogy teheti az oly ember, a ki

¹⁾ V. ö. Munkásügyi Szemle I. köt. 346. old.

²⁾ Die Sterblichkeit der Haupt- und Residenzstadt Budapest in den Jahren 1886 1890 und deren Ursachen Berlin 1898. v. ö. 100. oldal.

³⁾ V. ö. f. i. m. 436—37.

szerencsésen távol áll az ilyen viszonyoktól és a ki ezért legfeljebb altruistikus vágyaitól sarkalva kívánna ezeken a bajokon segíteni, a nélkül, hogy csak távolról is egyénileg érdekelve volna a dologban. Éppen az a gondolat, hogy hiszen, ha már a baj megvan, miért lássuk azt napról-napra a szemeink előtt, másrésről meg a félelem is, hogy a szegényebb néposztály között lakva a baj bennünket is utolérhet, távol tartják a jobbmódú osztályt ezen vidékektől. Külön városnegyedben lakik és gondosan kerüli a nyomor tanyáit. Így azt hiszi, biztonságban van és a szegénység közt pusztító veszedelmek következményeitől megmenekülhet.

De ezekkel a szegényebb néposztályt magukban foglaló, rossz viszonyokat feltűntető városnegyedekkel sokkal nagyobb a közlekedésünk, mint sem hinnők. Ha nem is megyünk el nyomorgó embertársaink közé, ha lehetőleg távol is tartjuk magunkat tőlük, ne higgyük, hogy azért sikerült velük minden közösséget megszakítanunk. Mert ha mi végezzük a munkamegosztás folytán számukra a vezető szellemi munkát, intézzük a közügyeket, vezetjük a vállalatokat és oktatjuk a jövőendő nemzedéket, úgy ők azok, a kik ismét számunkra végzik az egész vonalon a testi munkát. És ez a nagy socialis kapcsolat nemcsak a munkájukat, hanem az egyéniségüket, egyéni körülményeiket is összefűzi a mieinkkel. És pedig sokkal szorosabban, mint hinnők.

Ez a gazdasági kapocs az egyes osztályok között, a társadalmi munkának az egymás számára végzése, számtalan látható és láthatatlan szállal köti össze a két nagy néposztályt. Minthogy pedig, a mint fentebb láttuk, a tipikus népbetegségek legnagyobb része a ragályok sorába tartozik, ez a szoros összefüggés a felső és alsó osztály között csakis azt eredményezheti, hogy a szegényebb negyedekben megtelepedett ragályok csirái, a munkással és az általa készített termékekkel behatolnak a felső osztályokba és azokat állandó veszélyeknek teszik ki. A rossz viszonyok közt levő városrészekben nemcsak az élelme, ruházata, butora stb. készül a felsőbb

osztálynak, hanem ezek mintegy a bacterium-termelést is végzik a felső osztályok részére, a hová azokat állandóan behurczolják. Így a keresett szükségleti czikkeken kívül igen könnyen kapunk a szükséglet-kielégítésünkhez kevésbé kívánatos anyagokat, betegségsírakat is.

Honnan kapjuk élelmünket? Nem-e egy rosszul táplált, műveletlen, kedvezőtlen lakásviszonyok közt levő néposztály az, a mely ezen élelmiszerek legnagyobb részét elkészíti. Nem akarok másra utalni, mint a pékiparra, melyre vonatkozólag a XIX. század elején Angliában a hivatalos vizsgálatok igen visszataszító eredményeket hoztak felszínre. És nálunk a múlt század végén a fővárosban tartott vizsgálatok eredménye, a melyeket tudomásom szerint nem publikáltak, aligha lehetett kedvezőbb. Ezekből a vizsgálatokból kitűnik, hogy, a mint *Marx* az angol kétkönyvek alapján gúnyosan megjegyezte, mindennapi kenyerünkben milyen nem is sejtett anyagokat veszünk magunkhoz. Kevéssé megnyugtatóan hangzik az is, ha azt látjuk a központi statisztikai hivatal részéről a drezdai kiállításra készült összeállításból, hogy a pékek a typhus, orbáncz és egyéb fertőző betegségeket mint halálokokat illetőleg második helyen állnak a törvényhatósági városok munkásai halandóságáról készült összeállításban, valamint aligha örülünk annak, ha halljuk, hogy a borbélysegédek között az 1897. évi felvétel szerint a tüdővészhalandóság óriási, mit egyébként a külföldi adatok is megerősítenek. Ki készíti ruházatunkat és egyéb használati tárgyainkat? Nem-e ismét a legnagyobb-részt a külvárosokban lakó és az egészségügyi követelményeknek éppenséggel meg nem felelő emberek azok? Rendeljük bár ruhánkat a legelőkelőbb szabónál, az a legtöbb esetben egy a házon kívül dolgozó munkásnak fogja odaadni a kelménket, a ki azután, ki tudja milyen vészthozó bacteriumokkal benépesítve hozza azt nekünk vissza a külvárosok piszkából. Ismét utalhatok a már említett 1897. évi feldolgozásra, mely a varró- és himzőnők ijesztő tüdővészhalandóságát állapította meg.

És vajjon ezek után elhiheti-e még valaki, hogy azzal, ha külön városnegyedekbe megyünk lakni, magunkat elszigeteltük és biztosítottuk az iránt, hogy a nyomor következményei a mi jól berendezett és lehetőleg egészségesen tartott lakásainkba be ne hatoljanak? Már magában az ily városnegyedek léte, ha bármily messze is vagyunk tőlük, a fentiekből kitetszőleg állandó veszedelem ránk nézve, mert ha egyszer ott a vészhozó bacteriumok és az egyébként Európától könnyebben visszatartható járványok megvetették lábukat, akkor azok minden elővigyázat mellett is erősen veszélyeztetik azt is, a ki ezen negyedektől távol lakik. Fentebb láttuk, hogy bár a különbség óriási, mégis a felsőbb osztályok is jelentékeny tüdővészhalandóságot mutatnak. Vajjon a most felhozottak után nem látszik-e valószínűnek, hogy ez a halandóságuk is jelentékenyen alászállítható volna, hogy a ragályok pusztítása a felsőbb osztályok között is nem sejtett mértékben volna alászállítható, ha minden eszközzel azon volnánk, hogy minél előbb csökkentjük a nyomor tanyáinak a számát, mely tanyák a legkülönbözőbb bajok csiráit foglalják állandóan magukban.

Ezek megfontolása után ki nem látná be, hogy önnön magunkat sujtjuk akkor, ha megtűrjük a nyomor ezen tanyáit és nem igyekszünk a socialpolitika minden eszközével a munkásság életszinvonalát emelni, a mi azután saját életbiztonságunk fokozásához fog vezetni. Valódi struczpolitikának kell tehát tartanunk azt, ha külön városnegyedekbe vonulva a felsőbb osztály azt hiszi, hogy ez által megszabadulhat azon veszélyektől, a melyeket a rossz viszonyok közt élő népesség városnegyedei oly nagy mennyiségben idéznek föl. Valamint a struczról nem tartja távol üldözőit az, ha fejét a homokba rejti, éppen úgy a jómódú osztályt sem mentheti meg az, ha a nyomor tanyáinak még a látását is elkerülni igyekszik, mert száz és ezer út áll nyitva, a melyen az onnan kiáramló veszélyek őt megközelíthetik. Azon bajok következményeitől, a melyeket az alsóbb néposztályok állandó környezőiként megtűr, a felsőbb

osztály maga sem menekedhetik meg és mély életigazságot, alapos sociologiai megismerést kell látnunk Zola ama nagy gondolatában, a melyet egyik világhírű regényével illusztrálni igyekezett, hogy mindaz a baj és nyomorúság, a melyet az élet és társadalom igazságtalanságai az alant levőkkel szemben felidéznek, megboszulja magát a felsőbb osztályokon is.

Mennyivel másképp néz ki az osztályok ellentétes érdekéről, az osztályharczról szóló tanítás ezek megfontolása után. A bérharczban, a munkafeltételek megállapítása körül, egyes hatalmi kérdésekben kétségkívül nagyon is meg van az osztályellentét. A gyáros és munkás, sőt a felső és alsó osztály tagjainak az érdeke is számos esetben nagy ellentétbe kerül egymással. De ez az ellentét inkább csak részleges, csak egyes szűkebb látókörökből tekintve áll fenn. A küzdők között állva az élet zajában mindig ellentétekre fogunk találni. Nincsenek-e az egyéneknek gyakran ellentétes érdekeik és nem kell-e ennek hatványozva mutatkoznia az osztályok között is, a hol a hasonló helyzetűek érdekközössége még jobban kidomborítja a más csoportokkal szemben fenálló ellentéteket. De a magasból, emelkedettebb nézőpontból szemlélve ezen érdekellentétek helyett érdekközösségek domboroknak ki, melyek az életben annál jobban fognak előtérbe lépni, minél többen fogják ebből a szempontból nézni az életet és minél jobban fogják ezt a felfogást az életben gyakorlati alkotásokkal érvényesíteni, a melyek a munkás helyzetét megjavítják. Az osztályharcz a közvetlen érvényesülő önzés, az individualismus szabad érvényesülése által eredményezett helyzetnek a következménye. Azokban a társadalmakban van otthon, a melyekben a közhatalom nem fékezi a magántulajdon hatalmát és a termelési feltételek felett rendelkezők önzését. A sociálpolitika, a mely a munkásoknak is jólétet akar biztosítani, kihúzza a talajt az osztályharcz alól. Ez magyarázza, hogy a munkásmozgalmak vezérei kivált akkor, a midőn ezek a mozgalmak még forrongó, fejletlen állapotukban vannak, nem hevülnek a sociálpolitikáért és azt a társadalmi rend foltozgatásának mondják és a tár-

sadalmi állapotok javítására alig vezető apróbb eszközökként lekicsinylik. A talajt számukra az kétségkívül nem befolyásolja előnyösen.

Juraschek egyik értekezésében felveti azt a gondolatot, hogy a munkásság halandósági és megbetegedési viszonyait össze kellene vetni a strike-statisztikával, hogy megállapíthassuk azt, vajjon a kedvezőbb helyzetben levő munkások, kik előnyösebb munkafeltételek között és magasabb bér mellett dolgoznak, nem vesznek-e sokkal ritkábban részt strikeokban, mint az olyan munkások, a kik alacsony színvonalon élnek és a kik rossz egészségi viszonyoknak, valamint nagy halandóságnak vannak állandóan kitéve. Tudtom szerint ez irányban vizsgálatok még nem történtek, de azt hiszem, az eredmény csakugyan az volna, hogy a sociálpolitika áldásait élvező munkások, kiknek testi és lelki épsége nagyobb, nehezebben birhatók rá a strikeolásra, mint a munkásságnak azon rétegei, a melyek a legkedvezőtlenebb viszonyok között élnek és minden alkalmat a legnagyobb örömmel felhasználnak arra, hogy ne kelljen dolgozniok. Készségesen elismerem, hogy keményebb az a bérharcz, a melyet a jobb helyzetben lévő munkásság folytat. De az az izzó gyűlölet, mely a munkásság széles rétegeiben ma észlelhető és a mely a nyomorban élőt a gazdaggal szemben eltölti, a munkásosztály élet-színvonalának az emelkedésével kell, hogy enyhüljön, valamint a bérharcz alkalmával oly gyakran előfordult erőszakosságok is el fognak maradni, mert azokat, a mint a legutóbbi angol strike is mutatta, nem a tanult munkások, hanem a napról-napra élő nyomorultak szokták elkövetni.

Ha így az érdekek ellentétességét, a mely az életben sohasem lesz kiküszöbölhető és az egyes osztályok között is bizonyos fokig megmarad, el-tüntetni a sociálpolitika nem is képes, úgy mégis olyan mederbe terhelheti ezen ellentétek összemérkőzését, a mely a társadalom rendjére alapjában véve többé nem veszélyes és a melyből az osztálygyűlölködés veszedelmes eleme hiányzik.

Az osztályok különböző helyzetéből származó ellentétekkel szemben ott áll a sociálpolitika érdekközösége, a mely a termelés fokozása, a társadalmi renddel való megelégedettség növelése és a közegészségügy javítása irányában a felső és alsó osztályokat összefűzi, az elsőt azért, mert ezáltal szükségleti tárgyakkal való ellátását, élet- és vagyonbiztonságát növeli, a másodikat pedig azért, mert egész színvonalát a legbiztosabb és legkevésbé kalandos módon emeli.

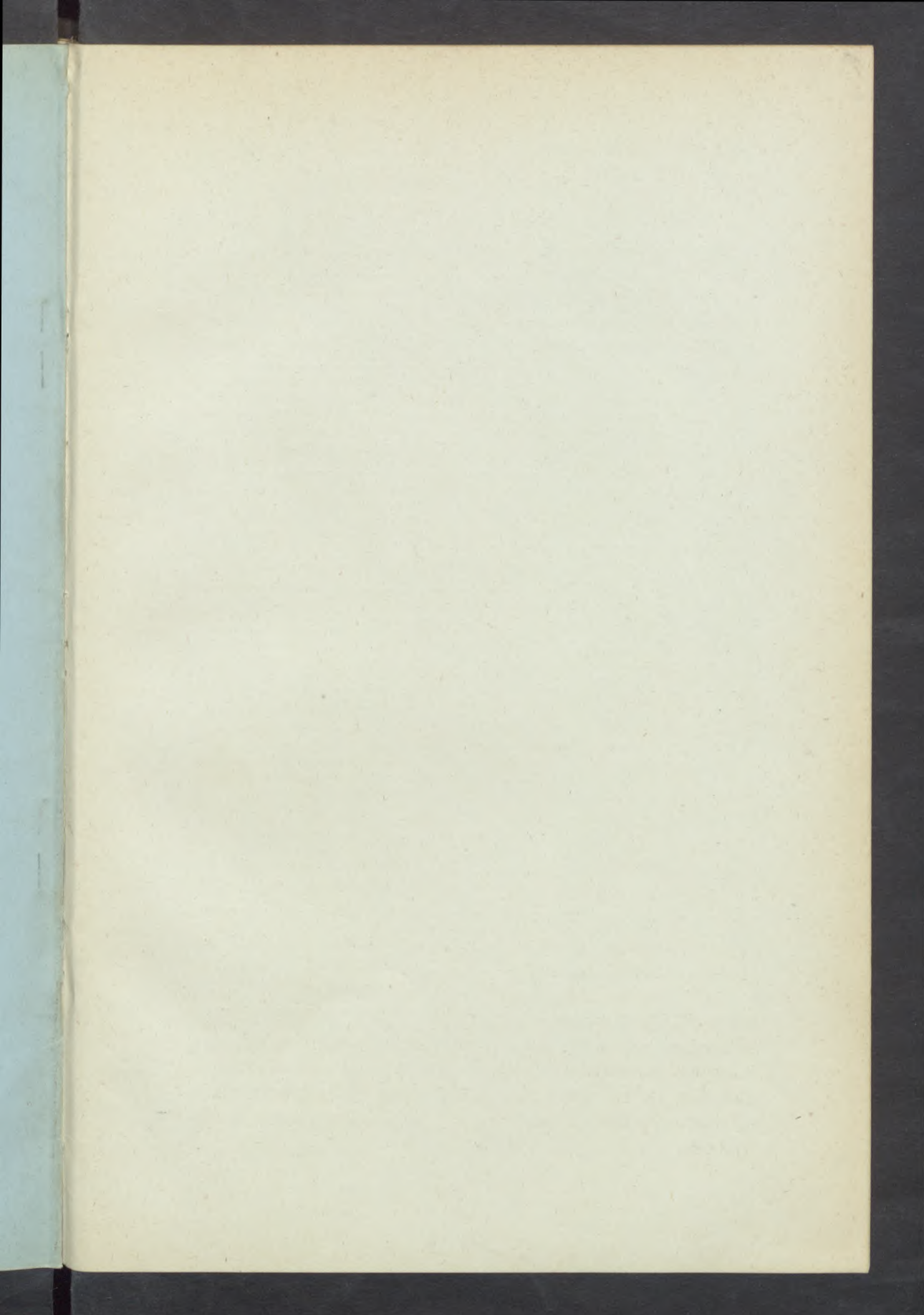
Ujabban a sociálpolitikát ismételt vádak érték abban az irányban, hogy az egyik oka az élet drágításának és hogy ennél fogva a munkások érdekében történt intézkedések okozói annak nagyrészt, hogy ma a felsőbb osztályok csak drágábban szerezhetik meg azt, a mihez régebben alacsonyabb árak mellett juthattak. Hogy ezt mennyi joggal állithatják azt más helyen behatóbb vizsgálat tárgyává tettem.¹⁾ Hogy a sociálpolitikának, a mely az államra óriási anyagi terhet hárít, éppen úgy, mint a munkásmozgalmaknak a drágaság előidézésében fontos szerep jut, úgy hiszem nem lehet elvitatni. De vajjon ellene szól-e ez annak, hogy a sociálpolitika megkezdett útjain tovább haladjunk? Azok után, a miket a fentiekben szemeink elé állítottunk, aligha. Az az olcsóság, melyet a munkásosztály elhanyagolása árán, a munkaidő túlfeszítésével és az emberi munka alulfizetésével érünk el, hogy paradoxont mondjak, végeredményben igen drága, mert azt, a mit pénzben megtakarítunk, a nyomor felidézte és ránk a nyomor adójaként leselkedő bajokkal, pénznél is drágább kincsünkkel, egészségünkkel és hozzánk tartozóink szenvedésével fizetjük meg. Ezért ne vágyódjunk az olcsó munka és a rendezetlen munkafeltételek alacsony árai után. Végeredményben nem jólétet, hanem veszedelmet hoznak azok. A sociálpolitika, ha ezen képet szemeink előtt tartjuk, bőven kárpótol azokért az áldozatokért, a melyeket anyagiakban megkiván. Ne sajnáljuk az erre a célra szánt áldozatokat; azok biztosan megtérülnek.

¹⁾ V. ö. »Közgazdasági Szemle« XXXV. évf., 403–418. old.

3/4 w

A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványai:

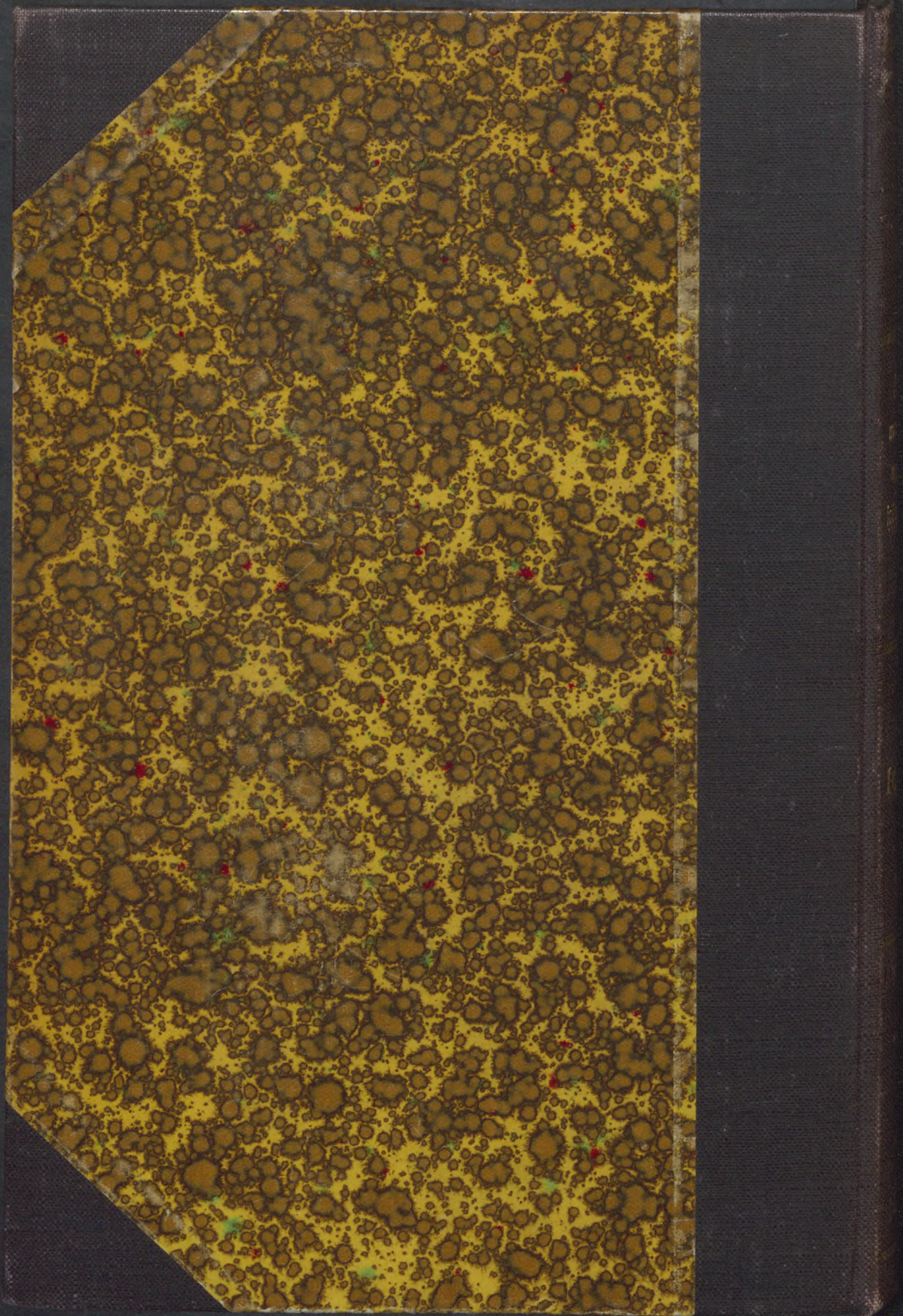
1. A normálmunkanap és a munkaközi szünetek. Irta *Fenyvessy József*. Budapest 1906
2. Jelentés a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesületnek 1906. évi szeptember 26–29-ik napjain Genfben tartott nagygyűléséről. Kossuth Ferenc m. kir. kereskedelemügyi minister úrhoz beterjesztette *dr. Gaal Jenő* ministeri tanácsos, műegyetemi ny. r. tanár. Budapest 1907.
3. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének az 1906. évi szeptember 26-án Bernben a fehér foszfornak a gyufagyártásnál való felhasználásának az eltiltása iránt létrejött nemzetközi egyezményhez való csatlakozás tárgyában a m. kir. kereskedelemügyi minister úrhoz intézett felterjesztése. Budapest 1907.
4. A phosphor okozta megbetegedések, különös tekintettel a magyarországi gyufagyártási viszonyokra. Irta *dr. Friedrich Vilmos* egyetemi m. tanár. Budapest 1908.
5. A magyar agyagiparban előforduló ólommérgezésekről. Irta *dr. Chyzer Béla* államvasuti felügyelő, főorvos-helyettes. Budapest 1908.
6. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete és annak 1907. évi működése. Budapest 1908.
7. A munkásvédelmi törvények végrehajtása Magyarországon. Összeállította *dr. Varró István* keresk. és iparkamarai fogalmazó. Budapest 1908.
8. A magyarországi háziipar és a budapesti otthoni munka. Irta *Ferenczi Imre*. Budapest 1908.
9. Az ipartörvény újjaalkotása. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének *dr. Gaal Jenő* főrendiházi tag elnöklete alatt 1908. évi november és december hava folyamán az új ipartörvénytervezet munkásvédelmi részeire vonatkozólag folytatott tanácskozásai. Budapest, 1909.
10. Jelentés a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesületnek 1908. évi szeptember 28–30. napjain Luzernben tartott nagygyűléséről. - Kossuth Ferenc m. kir. kereskedelemügyi minister úrhoz beterjeszti *dr. Gaal Jenő*, főrendiházi tag, műegyetemi ny. r. tanár. Budapest, 1909.
11. Munkásvédelem a közszállítási szabályzatban. Irta *dr. Géber Antal* m. kir. kereskedelemügyi ministeri fogalmazó. Budapest. 1909.
12. A törvényes munkásvédelem magyarországi egyesülete és annak 1908. évi működése. 1909.
13. A külföldiek betegségi és balesetbiztosítása Magyarországon. Irta *dr. Pap Géza* min. osztálytanácsos, bíró. Budapest, 1910.
14. A vaskohók, hengerművek és üveggyárak munkaidejének a szabályozásáról. Irta *Koiss Géza* okl. gépészmérnök, ipari főfelügyelő.

A törv.
munkásv.
egyesül.
kiadványa

16=19

N. M.